

Иван Максимовић*

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦИЈЕ ДРУШТВЕНЕ СВОЈИНЕ (УЛОГА ДРЖАВЕ У ТРАНСФОРМАЦИЈИ)

I — Држава и својина — општи приступ

Ма какву расправу о трансформацији друштвене својине водили, њој није могућно прићи без разматрања односа државе и својине. Тај однос има, додуше, низ слојевитих равни, почевши од најопштијег, теоријског, који сврстава и државу и својину у фундаменталне категорије власти у политичкој и економској сфери, до специфичних историјских равни као на пример држава и својина у СФРЈ, где се ради о федералној држави у Југославији и о друштвеној својини.

Но, ма колико да специфична историјска равна федеративне Југославије и друштвене својине, као још увек владајућег облика економске власти у Југославији, изискује узимање у обзир и расправу о свим историјским, политичким, економским и социјалним особеностима које су се наметнуле и уградиле у структуралне карактеристике и проблеме садашње ситуације реформе и трансформације и државног и својинског механизма, — сама комплексна природа државе коју представља Југославија — у теоријском и практичном погледу, и, рекли би, подједнако комплексна природа својинске парадигме, које се не могу мимоићи у разматрању о трансформацији друштвене својине — чини још сложенијом и проблематизирање међузависности на линији државна трансформација, интервенција и трансформација друштвене својине.

---

* Академик Иван Максимовић,
САНУ, Београд

Не улазећи овде у детаљније разматрање природе југословенске државне заједнице и природе друштвене својине у њој, са свим питањима која се данас полемички намећу, показују различите ставове и мишљења, инспиришу различите идеолошке и теоријске интерпретације, — само за сврхе овог излагања и, крајње редуковано, истичемо следеће.

Прво, на плану државне организације, ван сваке је сумње да је Југославија као држава, тј. као политички, правни и економски субјект, у великом превирању и кризи, да се сви њени конститутивни елементи сматрају „превазиђеним“, и концепт федерализма, и концепт самоуправљања, и концепт партијске државе, и начела досадашње економске политике државе (договорна економија), и читав уставни концепт на коме почива држава, да је све то или негирано или доведено у питање.

Следствено томе, оно што држава данас чини у домену трансформације друштвене својине, заснива се делом на идејној и идеолошко-политичкој позицији државних, извршних органа, који заговарају један нови, још дефинитивно неусвојен концепт државе и привреде (и на основи уставних амандмана који су делом усвојени, али не и новог устава); делом на постојећој, наслеђеној позицији државе из фазе партијско-ауторитарне државе као носиоца анонимних политичких интереса; а делом је израз фактичке југословенске друштвене ситуације, у којој су веома активне јаке сепаратистичке и аутономашке снаге, издвојени и ојачани суверенитети републичких држава на рачун савезне државе, са искиданим, подељеним и делом затвореним југословенским тржиштем, и уз елиминацију од стране република деловања низа савезних закона, међу којима и оних који се директно односе на трансформацију друштвене својине. Идејна, идеолошка, теоријска и практична позиција и активност државе, дакле, нити се може сматрати јединственом, нити хомогеном, нити једнозначном када је реч о односу и трансформацији друштвене својине с обзиром на ојачана овлашћења и сувереност република. Она је под дејством и утицајем свих поменутих фактора.

Друго, сам концепт друштвене својине, тј. њена теоријска садржина и друштвено релевантне институције које ју изражавају, оцена њеног значаја у досадашњем развоју привредног система СФРЈ, рационалности и ефикасности привређивања и мотивација привредних субјеката, ставови о реформи, односно о укидању друштвене својине, — добијају различите политичке, економске и социјалне интерпретације у економској и политичкој доктрини и науци.

Треће, треба констатовати да и сам државни ум, тј. државна доктрина о својини и законодавно-административна економска пракса извршних државних органа око питања садашње трансформације државне својине показује теоријске недослед-

ности и различито прагматично приступање од закона до закона, што се може тумачити разликама у интересима, идеолошким погледима, а потом, изведено и рационализирано, разликама у теоријским концептима, институционализацији и практичној активности између и унутар носиоца власти, државне и партијске бирократије, али и носиоца научне мисли на универзитетима, институтима или другим институцијама које све такође нису имуне од интересних наслага. Јер је својина, и друштвена својина, најмарквантнији полигон око којег се и води сукоб заинтересованих појединаца, и група, али где су могуће мање или веће дозе компромиса, зависно од односа снага и интереса.

II — Улога федералне државе у трансформацији друштвене својине

Улога државе у својинском комплексу трансформације друштвене својине у нашим историјским условима — може се посматрати и поучавати са разних аспеката, и, материјално, из разних извора. Из Програмских ставова државних субјеката и институција, које се односе и на захтеве за реформу односно трансформацију друштвене својине. Ови пак програмски, реформски ставови садрже и једину идеолошко-вредносну компоненту оцењивања, вредновања и опредељивања у вези са својином и друштвеном својином код нас. Затим, друго, из теоријске интерпретације (политичке и економске) која рационализује вредносне ставове и даје економску интерпретацију, али, и критерије и инструменте промена у вези са трансформацијом друштвене својине. И, треће, из законодавне делатности, која прати ова идеолошко-политичко-теоријска опредељења и нормативно законодавне праксе, којом се посредством законодавне принуде делује на трансформацију друштвене својине.

Адекватну оцену улоге државе у трансформацији друштвене својине могућно је дати и са гледишта одговора праксе на законодавну принуду тј. као на економску реакцију на реформску политику трансформације својине, али и са гледишта подршке, односно критике коју економска наука данас даје, односно којом се супротставља трансформацији друштвене својине.

Задржаћемо се укратко и редуковано на неким од видова овог односа државе и својине у вези са трансформацијом друштвене својине која се врши или која предстоји. Али, пре него што би се осврнули на специфичне видове тих односа, учимо једну општу карактеристику.

Слично трансформацији приватне својине у државну и ове у друштвену, крајем рата, половином четрдесетих година, и увођењем самоуправљања почетком 50-тих година које су се

вршиле административно-законском принудом државног империјума, процес својинске трансформације код нас се и данас врши пре свега нормативно — административним средствима, тј. као процес где држава својим империјумом и законодавном силом, намеће економији систем нових својинских односа за које сматра да су са економске тачке гледишта пожељнији, рационалнији, адекватнији. Процес је, да тако кажемо, телеолошке природе, а не генетичке, није изазван чисто економским разлозима, већ идеолошким, политичким и, на крају економским разлозима. У првом случају, радило се о томе, да се новим својинским облицима, државном својином, а потом самоуправљањем, уведе и ојача социјализам, а сада се обрнуто ради о томе, да се принудном приватизацијом обезбеди стварање једног друштва које еуфемистички називамо враћање тржишној економији, „ослобађања противуречности и ограничења повјесно превазиђеног система“, „отварање простора за широк размах подузетништва“, и стварање „подузетничке економије“, и сл. Док су економисти, непогодни еуфемистичком изражавању, то просто називали враћању капиталистичком начину производње.

Не улазећи, за моменат, у то, да ли се сада и поново ради о једној револуцији и еволуцији, или инволуцији, констатујемо да је у оба случаја тј. од капитализма — социјализму — поново капитализму — употребљен исти државни инструментариј, законска средства, тј. силу изван економије и да у оба случаја (односно као у првом) треба очекивати плаћање високих економских трошкова трансформације и дуги период реализације пројекта трансформације.

а) Идеолошки мотиви трансформације друштвене својине

Идеолошки мотиви трансформације друштвене својине, без термиолошке мимикрије, експлицитно су истакнути у економској науци, мишљењем да је садашња привредна реформа циљно и идејно (идеолошки) везана за укидање социјализма, односно за потпуно укидање државне и друштвене својине. Истиче се, *explicite* да је Микулићева, а нарочито Марковићева линија реформе *једноставно одустала од пројекта социјализма и да се ради на увођењу једног нормалног капиталистичког система* (Иван Максимовић, „Друштвена својина и реформа“), у књизи: „Социоекономске препреке реформи“, Београд, 1990).

Сам представник извршне власти државе (Федерације), председник СИБ-а Марковић није сасвим експлицитан као многи социјални теоретичари по овом питању, али држимо да није ни нејасан. Половином ове године, он дословце истиче да се у реформи нашег друштва у целини и у појединачним деловима мора кренути од расчишћавања „источног греха“ свих социјализама — од решења проблема власништва („Програм даљих

реформи“, Београд, 1989. И каже да је наш одговор на тај источни грех — ... „таква трансформација друштвеног капитала, односно његова *рекапитулација и реприватизација*, са правом радника да уз бенефиције откупи дио друштвеног капитала...“ (Исто, стр. 15.).

Карактеристика идеолошке компоненте државне идеологије, како је изражена у многим ставовима председника извршне власти у СФРЈ, али и других њених репрезентаната јесте нека врста идеолошког неутрализма или имплицитно-експлицитног заговарања нечег другог уместо социјализма. Пре две године, председник Марковић у изнесеној концепцији програма нове владе, истиче као резултанту нужних промена и „социјализам новог типа“. Али ову компоненту програма више није помињао нити је икада експлицитно разрадио. (Уп. З. Пјанић, *Повратак Инфлације, Интервју, бр. 246, стр. 9, новембар 1990.*). С друге стране, он говори о заокруженој целини *политичких промена* у којој Југославија треба да се уреди као модерна и ефикасна „парламентарна“, „правна“ држава, „заједница република на новим споразумима“, као „демократска друштвена заједница грађана“, на принципима „поделе власти“, „правног ограничења државне власти“, „уставности и законитости“, „правне сигурности“, „социјалне правде и вишестраначке организованости“, итд, итд. Социјализам, као вредносни циљ државне активности, и њених функција или као политичка парадигма у ма којем виду, просто је исчезао из речника, и опредељења државне власти.

Коректности ради, треба истаћи да је и за низ економиста либералне и неолибералне идеолошке, политиколошке и економске оријентације код нас — и све више у постојећим сада већ бившим реал-социјалистичким земљама — у трансформацији и реформи реприватизације — преовладајуће мишљење да је потребно напустити социјализам. Овај се важан идеолошки закључак изводи из разних анализа, реалсоцијалистичког искуства која се не могу идентификовати са социјализмом. У којима се ипак настоји да докаже да социјализам и демократија, социјализам и тржиште, социјализам и својинско-политички плурализам — нису сагласни, могући и остварљиви циљеви, да је реч само о алтернативама, да је демократски, тржишни и плуралистички социјализам неизводљива, *contradicio in adjecto* алтернатива, и да циљеви реформе следствено морају бити приватизација и демократија, а не социјалистички режими у економији и политици. (Види на пример радове В. Глигорова и других аутора у зборнику „Напуштање социјализма, изд. Института за међународни раднички покрет, Београд, 1990.).

Нас, наравно, у контексту теме држава и својина овде не могу интересовати сви видови ове комплексне идеолошко-политичко-економске теме о немогућности реформе социјализма, на

демократским и друштвено-својинским основама, али морамо само констатовати да је, према опредељењу садашњег реформског програма у вези са друштвеном својином, држава и њени идеолози несумњиво на позицији реформске приватизације и демократизације а и на укидању а не реформи друштвене својине, тј. социјализма.

Та идеолошка позиција државе — чињеница је и то — није хомогена и јединствена — што такође ваља истаћи — јер економски и политички и правни суверенитет, са и на средствима не припада и не односи се само на федералну државу већ и на републике, а остаје отворено питање и микро-политичко-економских суверенитета. У кризи која је настала у СФРЈ у вези са осамостаљивањем републичких државних суверенитета, односно фактичког претварања федеративне политичке заједнице Југославије у конфедеративну и чак са елементима потпуно самосталних државних организација на место Југославије, — у кризи самоуправљања које додаје микродимензију проблема, уочавају се, на плану практичне трансформације државне својине и ставови и опредељења који би означавали инволуцију, реградацију, враћање друштвене својине на режим државне, етатистичке својине. А и инволуција у економском смислу: реприватизација друштвене својине без економског трансфера (реприватизација без накнаде или далеко испод економске вредности средстава) што је равно ненадокнадивом нето и економском губитку нације и убрзаном класном раслојавању друштва и неравнотежи трајних социјалних нестабилности. У сваком случају заустављање „претворбе друштвеног у друге облике власништва“, (Борба, 2. 11. 1990.).

Ма каква била објашњења за ову суспензију и мораториј на „претворбе“ власништва, чињеница је да су оне повезане са видљивом тенденцијом да се што више ојача државни апарат и његова контрола привреде. У том смислу се у неким републикама, као на пример Хрватској и Словенији, врши потпуна ренационализација, односно тотална етатизација, *пре било какве евентуалне касније приватизације*. Ради се о нешто измењеној идеолошкој интерпретацији, којом се привремено бар „зазидавају“ могући нови власнички односи.

Државна идеологија трансформације друштвене својине изражава дакле не само страх од развоја социјализма и реформе друштвене својине ван државне контроле, већ и страх од приватизације, што се све код објашњења мистифицира и хипертрофира страховима од злоупотреба, расипања друштвене имовине, недостатком новца и кадрова, недовољне склоности страног капитала да уђе у нове облике својине, итд.

Суштина је пак вероватно у томе, да се држава најсигурније осећа у оквирима државне својине тј. досадашњих уставних карактеристика друштвене својине, који омогућују најпотпунију контролу и поседовање друштвеног богатства и друштвеног дохотка.

б) *Теоријска интерпретација трансформације и приватизације друштвене својине*

Поставља се питање да ли држава поред идеологије о реприватизацији има и своју економску теорију, тј. своју теоријску рационализацију трансформације и приватизације друштвене својине и, ако је има, на којим премисама ова почива?

Ово се питање у овом облику може поставити и зато, што носиоци државних компетенција у вези са трансформацијом друштвене својине експлиците и у први план истичу *прагматичну, а не теоријску подлогу државне активности и законодавства у овој области*. (Види, на пример, радове Веселина Вукотића, садашњег министра за реформе реприватизације друштвене својине).

Могла би се теоријска интерпретација државе ипак везати за оне реформске документе, као што су Дугорочни програм економске стабилизације, или Реформа привредног система, у којем је држава позвала и један број научних радника да концептуализирају, између осталог, и реформу друштвене својине, што су они и учинили. Тако да се трансформација друштвене својине у смислу реприватизације, односно тражења власника друштвеног капитала, има повезати за резултате теоријске анализе (и критике) институције друштвене својине коју смо имали до те анализе.

Размотримо оба извора. Прво, државне теорије о реприватизацији, ако их има.

Прва, *прагматична теорија трансформације друштвене својине*, да је тако назовемо, везана је на први поглед за практичне проблеме решавања питања преласка из једног својинског облика у други, али мало детаљнија анализа програмских текстова и законских докумената, јасно показује да је једна одређена теоријска конструкција у њеној основи. А то је уједно и захтев и претпоставка увођења тржишта у југословенску привреду, нужности и претпоставке постојања новог тржишно оријентисаног система, те из потребе трансформације и превођења реалних и финансијских сектора економије на нове тржишне услове код нас. Дакле, *увођење тржишне економије претпоставља и захтева трансформацију друштвене својине*, тј. њено укидање као облика својине. Проблем би се могао дефинисати и на следећи начин: да би се увело интегрално тржиште капи-

тала, рада, финансијских средстава, потребно је укидање анонимног капитала (друштвене својине) увести у постојање физичких и институционалних власника.

Централна тачка прагматичне теоријске шеме је — *приватно* власништво капитала као једино могућ субјект и субјективитет тржишних трансформација — а њена оперативна разрада је у тражењу модалитета тога власништва у претпоставкама друштвене својине, где се анонимно власништво (над пословним фондовима) трансформише као својина конкретних субјеката.

Прагматична страна проблема је институционално прилагођавање друштвене својине тржишној економији, али иза ње лежи теоријска основа да *нема тржишне основе, тј. тржишта без приватне својине*. Зато и председник Марковић изричито истиче да је „*круцијално питање нашег друштва у целини, питање промене власништва и идентификације његових титулара — без којих ни та укупна реформа није могућа*“. И додаје: „*морамо јасно идентификовати власника капитала и отворити процес његове рекапитализације до приватизације*“. (Експозе на Скупштини 29. јуна 1990. у „Програму даљих реформи југословенског друштва“).

Ту је дакле и једна позитивна и једна нормативна државна теорија, која идентификује реалну егзистенцију тржишта са приватном својином. Колико је она тачна то је друго питање. Констатујемо, успут да она има своје *најзначајније теоријске и идеолошке претставнике* у либералној и неолибералној економској и теоријској традицији, посебно међу антисоцијалистички оријентисаним представницима неолибералне, и — неомаргиналистичке Нове бечке школе, почев од von Miesesa до von Hayeka, и у једном броју наших економиста средње и млађе генерације који су се, заједно са разгарањем кризе социјализма у нас, веома приближили поменутиим теоријским опредељењима, а међу њима се нађе и већ по који угледни представник сада старије генерације.

Друго, ван сваке је сумње да је теоријски приступ наших државних аналитичара и мислиоца у стварима трансформације друштвене својине под *утицајем и упливом* и научне критике *модела* друштвене својине који је институционализиран у нашем Уставу од 1974. године, а теоријски образлаган од мноштва правника и економиста договорне провенијенције и школе мисли.

Као што је познато, тај модел друштвене својине у уставу од 1974. и у теоријској интерпретацији зв. „*доходарске и договорне*“ економије, оспоравао је постојање својинског субјективитета код друштвене својине, усвојио је концепцију анонимних друштвених средстава — не капитала — и оповргавао

је — сем „раду и удруженом раду“ — било какав економски значај других фактора у креирању дохотка и утицаја на његову расподелу.

Економска наука је одбацила такве концепције и схватања својине, истичући још током 60-тих година, да је друштвена својина само један специфичан својински облик, који поседује свој правни и економски субјективитет, поред других социјалних и политичких специфичности које идентификују, заједно са субјектом и робним и капиталним карактером друштвених средстава, социјалистички карактер овог типа својине.

Отуда је економска наука истицала да је друштвена својина и нужан и могућ својински облик, али да он још не постоји, већ да постоји нешто са извесним елементима тог облика, током 60-тих, 70-тих година (самоуправљање, јачање аутономије предузећа, елементи правног и економског субјективитета на средствима, капитални карактер добара, итд.).

Али праве друштвене својине још није било, као што још није било ни развијених односа социјализма. Отуда је научна мисао, нарочито прецизно током 70-тих година, на теоријском плану, кроз критику уставног и институционалног концепта друштвене својине, указивала на могућност да се идентификовањем својинског карактера друштвене својине, тј. њеног субјекта својине, аутономног предузећа, и обезбеђивањем „цене за употребу“ друштвених средстава, која је требало да обезбеди валоризацију фактора, расподелу дохотка према раду и извесну алокативност фактора, — тзв. још непостојећу друштвену својину, у ствари нешто измењен облик државне, етатистичке својине, стварно преведе у систем друштвене својине и друштвеног присвајања.

Према томе, сва упућена теоријска критика тзв. друштвене својине у Уставу од 1974. и у институционализираној пракси, све емпирички откривене слабости у практичним резултатима привреде, аномалије у сфери присвајања дохотка и обезбеђивања вредносне супстанце друштвених средстава, — нису се тичале слабости модела друштвене својине, који практично није ни постојао, већ модела државне и анонимне, несвојине, који је под терминологијом и номенклатуром друштвене својине прикривао крајње етатизирани својинске односе у квази самоуправној пракси.

Због тога, садашњи захтев за трансформацијом друштвене својине и њеном реприватизацијом може изазвати забуну, јер није прецизно адресован. Он може бити само, а делом и јесте, напад на етатистичку својину, и захтев за консолидацијом субјекта и капитализацијом средстава, јачањем реалних услова репродукције друштвене својине. А ако је то ипак замењивање тезе, и у суштини покушај да се етатизирани својински односи — под видом друштвене својине — преведу у односе приватних власника, а читава друштвена имовина такође при-

ватизује, онда је то зато — независно од идеолошког и социјалног садржаја овакве мотивисаности — што државна теорија трансформације и њени протагонисти у администрацији и науци стоје на неким погрешним, по нашем мишљењу, теоријским ставовима и премисама.

Основна погрешна теоријска премиса је та, да нема тржишта без приватног власништва и да, уколико желимо, ради реформе система, интегрално тржиште, нужно нам је интегрално приватно власништво. Друго, по нашем мишљењу, погрешна теоријска теза јесте та, да ће реприватизација, нарочито код великих предузећа, директно деловати на друге основне бољке етатистичког својинског модела, као што су немотивисаност, ниска продуктивност, незаинтересованост радника, неефикасност у привређивању, недовољна заштита капиталних фактора. Обе по мом мишљењу погрешне теоријске интерпретације проистичу из *неразумевања природе власништва* у савременим условима и његовог могућег утицаја на битне проблеме предузећа и привреде.

Но пре него што би у том смислу учинили неколико напомена, хтели би да избегнемо сваки неспоразум исказом да не сматрамо трансформацију свих облика власништва нелегитимним и непотребним, да је акционарска трансформација нарочито великих предузећа у друштвеној својини и пожељна и нужна ради финансирања и проширивања удела радника у расподелу дохотка, што ће се репродуковати и на мотивисаност и заинтересованост и на продуктивност на дуги рок. Акционарство је пожељно и са макроекономске тачке гледишта — ради јачања институција интегралног тржишта — банкарство и финансијског тржишта — и обезбеђивања општих услова привређивања, екстерног финансирања инвестирања и реструктурирања и битна је компонента модерне привреде, те и реформе и свих својинских трансформација у привреди.

Но ја бих хтео да скренем пажњу на неке друге моменте, везане за власничку реприватизацију друштвене својине.

Прво, претварањем друштвене у акционарску својину (независно и од ограничавајућег момента дужине трајања овог претварања), држава битно не утиче на власнички субјективитет у смислу основног — неки га називају и примарног — власничког односа, правног власништва, које мора бити везано за предузеће и предузетништво, као правних носилаца права и обавеза у вези са имовином, и резултатима пословања предузећа.

Исто тако, радници, као *акционари*, не могу суштински утицати на управљање предузећем, што је ствар колективног и евентуално индивидуалног предузетништва. Трансакција власништва путем акционарства више је усмерена на додатне изворе капитала (свежи капитал путем емисија) за финансирање предузећа.

Друго, економска садржина друштвеног власништва — утенди, фруенди, абутенди — као укупност економских користи са/на средствима и дохотком у власништву и овлашћења која имају власници, припадају у суштини читавом друштву (камате и бројне ренте у тржишној привреди). То значи да се доходак од власништва на производним чиниоцима који припадају друштву — друштвено присваја, тј. друштво је економски власник. Но, то је теоријска фикција. Фактички економски власник је подељени власник између државе, предузећа и радника и тржишне прерасподеле власништва путем акционарства.

Са претварањем друштвене својине у неку врсту акционарске својине, правни власник друштвене имовине могу бити и физичка лица, радници, друга приватна лица, и институције, држава и предузеће, путем акција. Али основни примарни власник остаје предузеће и предузетништво, а држава, односно акционарство у принципу битно не утичу на основна примарна власничка права предузећа. Доходак од власништва на капиталу преноси се на власника акција, али је и даље подложен ограничењима с једне стране државе (порези) и ограничења тржишта, а са друге, класичним ограничењима политике акционарског предузећа, које овде није ништа друго него продужена рука предузетништва.

Трће, сматра се да претварањем друштвене у приватну својину очекује се виша ефикасност, рационалност и продуктивност у привреди. Ова је теза само делимично тачна и притом се мисли на елементе етатизираних и бирократисаних државних својине, који онемогућавају ефикасност и развој. Но има и примера сјајно организованих државних предузећа. У суштини, проблем више продуктивности и ефикасности с тим и веће заинтересованости радника, повезан је са *предузетничком реформом предузећа, а не са приватно власничком трансформацијом*. Ту дакако има проблема. Ради се о комбинацији колективног подузетништва и индивидуалних компетенција менаџерства, који се морају оптимизирати у процесу сталног побољшања технолошких, комерцијалних и организационих перформанси предузећа. Та компетенција вероватно успоставља и посебан производни фактор у модерној производњи који се мери и чија је цена предузетничка добит, односно профит.

Четврто, из претходног произлази да *није тачно да је приватно поседовање предузећа у директној корелацији са продуктивношћу, односно ефикасношћу предузећа*. Нема до сада емпиријских доказа — примери ELSOP-а шпанских кооперација, да је прелазак на приватно власништво радника директно повећало економску ефикасност и продуктивност (Хорват, „*Подузеће и тржишна трансформација*“).

Пето, напротив, пракса акционарских друштава је показала да је осцилација у дивидендним приносима и цени акција

од релативно малог утицаја на инвестициону политику предузећа, јер прометна вредност акција са великом доцњом реагира на пословање предузећа, а још мање реагују дивиденде, које су често резултат спољних, психолошких, тржишних и других, политичких фактора (рат или припрема рата, политичке промене у неком делу света) које се не могу уклопити у одлуке о управљању.

Шесто, у суштини битне одредбе више продуктивности и рационалности у привређивању морају се тражити на *линији унутарње организације предузећа, тј. смањивања унутарњих супротности хијерархијске организације и развијања елемената кооперативне организације*. У том смислу чини се да је решење проблема у тражењу, за сваки појединачни тип власничких карактеристика, и ограничења, одређених институционалних и организационих решења, *уз давање тржишту и конкуренцији да одреди праву меру*. То би се друштвена својина задржала, као преовладајући облик својине код „великих“ предузећа док би се код средњих и малих предузећа комбиновали „мешовити“ облици својине или чак „чисти приватни“. Акционарство као извор финансирања би се могло користити и код великих друштвених и код средњих, тј. предузећа мешовитих облика својине.

Да резимирамо: идеја која прожима државну теорију о трансформацији друштвене својине у приватну, и коју данас бране и многи економисти од науке и угледа, да само приватни власници имају домаћински однос према капиталу и другим производним факторима, као и то да је интегрално тржиште једино могуће на интегрално приватној својини — не изгледа теоријски заснована. То је више једна идеолошка концепција, али у коју није сасвим веровао ни родоначелник и главни идеолог приватне својине, Адам Смит.

Јер нити приватна својина, у данашњим условима развоја економије, тај однос брижљивости, ефикасности и више рационалности у потпуности омогућује или подстиче, нити је у конкретном акционарском приватном облику обезбеђује. Јер данас акционарство, поновићемо још једном, не пружа пуну својинску економску контролу над капиталом, *већ је важније учешће у властитом одлучивању и управљању*, где се у условима стварне друштвене својине налазе и радници, који су по дефиницији друштвени, а не приватни власници, тј. они су субјекти подељеног власништва. Сада у свету развијене приватне својине, велика већина акционара, носилаца приватне својине су пасивни посматрачи. *Предузетник, који није власник у односу на њих, има одлучујуће власничке функције управљања и контроле капитала*.

Зато смо мишљења да ни на дужи рок, акционарство неће привући основну масу радника из тзв. радничке класе, чак и када она буде на вишем нивоу економског благостања, већ да

ће их више привући *колективно предузетништво*, директан или посредан али ефикасан утицај на основне власничке функције предузећа, *ако им те функције стварно буду омогућене, а не само формално дате*, као што је случај сада у нашој тзв. етатизираној, квази друштвеној својини.

За такву оријентацију, потребно је научним средствима деаполигирација још једног веома идеологизираног мита, који се великом брзином проширио и кроз државну теорију трансформације некритички учврстио: да су приватна својина и тржишна економија *синоними* и *узајамно условљавајуће категорије*. Међутим, суштина ствари је да су *узајамно условљавајуће категорије аутономно предузеће и тржиште*. Основно је да предузеће функционише као власник свог недељивог капитала — на основама друштвене својине или власник капитала различите својинске основе — друштвене, приватне, државне, тј. *мешовитог капитала на предузетничкој основи*. И *основно је да буде изложен законитостима тржишта и конкуренције*. Са друге стране, та конкретција, односно то тржиште у различитим условима, па и у нашим, може значити само *разним мерама економске политике усмерено тржиште*, али се *његова својства тржишта нити могу нити смеју поништити*. *Али то су већ друга питања*.

Ако се са претходним ставовима може сагласити, онда се вероватно морамо сагласити и са крајњим закључком, да је теоријска основа тзв. трансформације друштвене својине у приватну, недовољно утемељена, у најмању руку, па је, по нашем мишљењу, и читава политика реприватизације *неутемељена*. Јер не би морао бити задатак привредне реформе да укине и промени социјалистички систем, већ да *омогући да се обезбеди да правне, економске и социјално-политичке компоненте друштвеног власништва добију свој рационални израз и да се у оквиру модерне привредне организације друштва, каква је предузеће и која је у основи антибирокуратска, оствари партиципативна и самоуправна економија тј. оквири социјализма и колективизма*.

ц) Домети реприватизације у законској пракси

Реприватизација друштвене својине као *практичан процес*, као низ законских и административних мера државних субјеката у циљу реализације *идејно-идеолошких, теоријских и политичко-економских ставова и гледишта, тек исписује своје прве кораке*.

Овде немамо намеру да се бавимо бројним проблемима и отвореним питањима на које нема одговора, а која су настала из прагматичних решења приватизације са законским актима државе и друштвене својине, па би се задржали само на неколико констатација.

Прво, држава је 1988. године у документу „Основне реформе привредног система“ инаугурисала захтев за мешовитом привредом без промена својинских карактера и преливања једног својинског облика у други. Али, већ крајем 1989. године држава је са Законом о друштвеном капиталу предложила прагматичана решења за приватизацију друштвене својине. Дакле еволуција, односно инволуција је текла доста брзо, а да ниједан концептуалан проблем у међувремену није решен, нити су створене системске и реформске претпоставке за то.

Друго, у техничком поступку трансформације досадашњег квази друштвеног власништва у приватно држава је законодавством стала на пола пута између крајности два решења. На једној страни, она је (истина републичке државе) пошла путем претварања целокупног друштвеног капитала у државни тј. тоталном ренационализацијом и реализацијом правдајући ово још недовољном припремљеношћу за денационализацију и претварање друштвене у акционарску својину, као и са страхом од хаотичне и спонтане приватизације (случај Хрватске). И кроз федерално законодавство, које уводи институцију фондова и агенција, које послују као јавна предузећа са широким овлашћењима у вези са проценом вредности предузећа које се продаје и колектором новчаних средстава остварених продајом предузећа која уплаћена у фонд представљају трајне улоге република у њима, такође уводи државу као власника друштвене својине. У обе варијанте, а нарочито у првој, наука је већ указала на бројне економске слабости ових решења, што би, поред огромне депресијације вредности друштвене имовине и вртоглавих шпекулација, у суштини вратило ствар на државни социјализам и државну својину, са актуелизацијом појачане бирократизације у овој области.

Треће, законодавним путем уведена решења пак о приватизацији, која иду правом директног и непосредног претварања друштвене у приватну својину методом интерног радничког акционарства и којем Савезна влада даје *кључни значај* такође су предмет бројних дилема и критика. Од којих се чини да је основна та, да нема никаквих ни теоријских ни начелних ставова који овом радничком приватизацијом решавају питање *ни праведности ни ефикасности*. Јер нити су радници, у суштини, стварни искључиви сопственици имовине (производних фактора) која је имовина читаве нације, нити ова трансформација води њиховом стварном власништву (због ограничења у употреби интерних акција), нити они објективно то могу да буду или су чак вољни да буду (куповина акција је суочена са ниским стандардом и приходима радничке класе, па је она дожив-

лава као одбитке од њихових реалних доходака), нити пак дуги временски период реализације ове трансформације улива наду у њену ефикасност. (10 година отплате акција).

Све претходно показује да је до сада погрешно концептуализираној трансформацији друштвеног власташтва у правцу генералне приватизације врло тешко наћи адекватну законску и административну регулативу. Но она је могућна и потребна у смислу тржишне трансформације друштвеног власништва. Она чак изгледа корисна између осталог, као поступак емисија акција, повезаних за инвестициону активност предузећа. Мислимо да је полазна тачка овако усмереног акционарства повезана за претпоставку да се друштвено предузеће мора узети као аутономан правни субјект, у пословању, једнако легитиман и флексибилан као и сви други типови приватног предузећа и да се у својим финансијским трансакцијама може у пуној мери користити тржиштем капитала. Смисао акционарства је у тој врсти власништва, у приступу слободном финансијском капиталу привреде, а не у мењању економске садржине друштвеног власништва. Не бар у још постојећим својинским односима код нас и у још владајућим облицима својине. (Децембар 1990.).

Ivan Maksimović

PROBLEMS OF TRANSFORMATION OF SOCIAL OWNERSHIP (The role of the state in the transformation)

Summary

Special problems of the transformation of public into private ownership will be discussed in this paper, bearing in mind the role of the state in this process. The paper is based on theoretical knowledge and empiric experiences with respect to the process of transformation in Yugoslavia.

This process in Yugoslavia is going on with a very emphasized legislative and administrative role of the federal state. It is this role that is being examined in this paper. In the activities of the state we can discover ideological motives of the transformation, implied in the attitude of the federal government, whose ideas of the reasons for the transformation have evolved into the request for giving up of the socialist project and getting back to capitalism. Yet, this ideology is not uniform and homogenous. But, the ideological forces on the level of republican statism are strong too, and they plead for the transformation in the line of statist ownership, with a transitional stage of an indefinite lasting, which provides a full control over public ownership and protects the interests of politocratic and bureaucratic structures of national states.

In administrative actions of privatization, in the legislation, the federal state does not have its specific theoretical foundation, but it is constructing a pragmatic theory. Yet, the analysis of the theory shows that it originates from the neo-liberalistic economic tradition which identifies market economy and democracy with private ownership. Another, less important prag-

matic theoretical background of the state is the scientific criticism of shortcomings of public ownership and its development, as a non-ownership category, throughout the Yugoslav legal-economic and political doctrine (The Constitution of the SFRJ, 1974, ZUR).

Subsequently, the paper provides further polemics with the pragmatic state theory, especially with its attitude that there is no market without the privatization of public ownership, as well as with its attitude that reprivatization by itself means a higher efficiency in economic operation.

At the end, the paper suggests that the solutions for overcoming of the economic and social crisis be looked for in the line of the internal restructuring of self-managing enterprises, in the line of social-participating corporations, together with the preservation of the ownership status of public property, as an economic and market category, instead of in the line of reprivatization and statization.

In the last passage of the paper a reference is made to the past legislative activities of the state in the field of reprivatization of the public ownership (the end of 1990). Two opposing tendencies of the federal and republican legislations within those activities are pointed out. The republican tendency mostly calls for the previous statization of the public property, before privatization, while the other one, the federal legislation, strives after immediate and total reprivatization. Anyway, both the tendencies face the resistance of the existing social structures within and enterprise, with the lack of finances for carrying out of privatization, and with the absence of a number of presumptions of the systemic surroundings, without of which a more integral ownership transformation is impossible (the absence of the capital market and of the suitable banking system).